

Deltacongres column 9 november

Ik merk dat filosofen vaak ietwat meewarig worden gezien, als een soort abstracte luchtfietsers die graag met grote woorden schermen. Zo zie ik filosofie niet. Zeker, filosofie gaat over abstracte begrippen, maar voor mij is filosofie de oproep om goed te weten wat je met zo'n begrip bedoelt. Het is een filosoof erom te doen als het ware een persoonlijke relatie aan te gaan met zo'n begrip. Om een abstract principe aan de hand van de concrete realiteit te vullen met leven.

Neem een abstractie die in de waterwereld de status heeft van een centraal ideaal: solidariteit. Solidariteit is een prachtig woord, dat velen voor in de mond ligt, en waarbij vroom kan worden geknikt. Maar vaak blijft het woord ook zelfgenoegzaam, want vaag – omdat er niet bij wordt gezegd wie solidair moet zijn met wie, en wanneer, en waarom. Wat mag in een bepaalde concrete praktijk eigenlijk solidair gedrag heten? Dát is de vraag, dát zou je moeten willen beargumenteren. Het is dat pendelen tussen heel abstract en heel concreet, tussen zo'n groot woord als solidariteit en een specifieke situatie hier en nu, en het aanbrengen van een heldere verbinding tussen die twee, dat ik als het kenmerk van goed denken beschouw. En dan wordt praten over solidariteit gelijk gevaarlijk. Want dan kun je niet vaag blijven. Dan moet je met de billen bloot.

Een heleboel dingen vind ik mooi aan de waterwereld. Ik ken geen ander beleidsterrein waar het gemeenschappelijk belang zo duidelijk voorop staat, en waarin zó ver vooruit wordt gedacht, en daar ben ik plaatsvervangend trots op: dat gebeurt toch maar mooi in dat land waar we ook zoveel op mopperen. Die waterwereld leerde ik beter kennen toen Pieter Bloemen van de Staf Deltacommissaris me vroeg om samen met hem de basiswaarden van het Deltaprogramma te preciseren – u kent ze vast: duurzaamheid, flexibiliteit en solidariteit. In een geïnspireerde bevestiging had het kwartiermakersteam Deltaprogramma in 2009 bedacht dat er expliciete aandacht zou moeten komen voor die basiswaarden. Pieter Bloemen vroeg me om samen met hem te doordenken wat die waarden nu eigenlijk behelzen binnen het waterdomein. Een heerlijke vraag, die past bij hoe ik filosofie graag zie – en naar bleek een heel stimulerende klus. Het is de waarde solidariteit waarop ik na al die jaren nog het meeste kauw, en ik leg u graag voor waarom dat begrip me als denker niet loslaat.

Twee overstromingen: die in Pakistan in 2022, en die in Limburg in 2021. In beide gevallen bracht het snel wassende water mensen in nood. Die nood herken je als medemens direct. Toch voel ik het appèl dat van de misère van de Limburgers uitgaat sterker dan het appèl van de ellende van de Pakistani. Waarom? Niet omdat de Limburgers meer te lijden hadden – feitelijk was het omgekeerde eerder het geval. Mijn criterium was nabijheid. De Limburgers staan me nader dan de Pakistani. Zij behoren tot mijn groep, en de Pakistani niet. Ik voel me kortom meer solidair met de Limburgers.

In mijn gemoed is er een directe relatie tussen nabijheid en solidariteit, en die relatie is filosofisch niet gemakkelijk te verantwoorden. Vanuit een strikt Verlichtingsideaal zou ik namelijk geen principiële onderscheid kunnen maken tussen de Limburgers en de Pakistani – we delen immers dezelfde menselijke behoeften aan een veilige plek en schoon drinkwater, dus waarom zou ik de behoefte van de ene mens dan boven die van de andere stellen? Mijn impuls is tribaal: omdat sommige mensen deel uitmaken van *mijn* groep, van de culturele en politieke eenheid waartoe ik behoor. Van het imaginaire huis waarin ik woon.

Kijk wat hier gebeurt: solidariteit trekt een muur op. Die muur beschut de mensen binnen, maar sluit ook mensen uit. Zonder muren is solidariteit niet goed te organiseren. Oneindige solidariteit is verwaterde solidariteit. Feitelijk zijn er gradaties van solidariteit. Ik denk dat dit in principe moreel te verdedigen is. Maar pijnlijk blijft het wel, juist ook wetende dat de extra zware moessons in Azië hoogstwaarschijnlijk te maken hebben met westers gedrag. En toch: solidariteit berust op grensbewaking: je hoort bij de groep, of je hoort er niet bij. En het betekent dat juist dat mooie warme woord solidariteit *noodzakelijk* afschermt en afhoudt.

Binnen die muren, waar we ons solidair met elkaar verklaren én elkaar een beetje in de gaten kunnen houden, is het ook nog niet zo simpel wat solidariteit betekent. Pieter Bloemen en ik kwamen er op uit dat er een moreel beladen relatie bestaat tussen solidariteit en kennis. Het komt er op neer dat je bereidheid om je solidair te betonen met groepsgenoten die door het water in de problemen zijn geraakt, grotendeels afhangt van de vraag of zij zichzelf hadden kunnen beschermen, en zo ja, of ze dat feitelijk hebben gedaan.

Groepsgenoten die 'blind' getroffen worden door waterproblemen die niemand had kunnen voorzien – zoals de Limburgers in 2021 – kunnen op gulle solidariteit van de groep rekenen. Iedereen kan zich hun situatie voorstellen en zal denken: 'zo'n lot had mij ook kunnen treffen'. Maar mensen die *weten* welk risico ze lopen, hoeven op minder groepssolidariteit te rekenen – misschien *krijgen* ze het formeel nog wel, maar het wordt hen minder gegund. Denk hier aan mensen die een huis laten bouwen in een uiterwaard en dan de eventuele waterschade gaan verhalen op de gemeenschap. Dat is, cru gezegd, opportunistisch gedrag, een soort zwartrijden op het solidariteitssysteem. Uiterwaarden zijn prachtig, maar als je er woont, weet je waar je aan begint. Solidariteit met deze bewoners werkt opportunisme in de hand – en dat geldt net zo goed voor solidariteit met projectontwikkelaars die hele wijken gaan bouwen in diepe polders.

Dat klinkt lekker duidelijk, en ik sta er ook achter, maar klimaatverandering maakt de zaak ingewikkelder. Het instabiele klimaat maakt dat de voorspellingen over te verwachten hoge waterstanden of juist watertekorten minder goed worden. We weten in zekere zin weer minder dan vroeger, en dus kunnen we ons ook moeilijker voorbereiden op wat komen gaat. Wel is duidelijk dat de pijn niet gelijkmatig over de groep verdeeld zal worden; vooral mensen in het lage gedeelte van Nederland hebben te vrezen van de zeespiegelstijging, vooral akkerbouwers hebben last van aanhoudende droogte, et cetera.

Op korte termijn kunnen de getroffen en onder ons niet veel doen om deze waterproblemen te voorkomen. In zo'n situatie past solidariteit met hen. Maar sommige van deze verschijnselen – ik noem verzilting van de polders in de kustprovincies, of het geregeld onderlopen van kelders van huizen aan de Maas – worden structureel van aard, en dan zal de groep waarvan solidariteit gevraagd wordt, toch gedragsverandering willen zien van de pechvogels. Als deze pechvogels zich als slachtoffer *blijven* opstellen, zal de solidariteit met hen afnemen. En terecht: solidariteit moet geen hindermacht worden voor leren, en voor het zoeken naar aanpassingen. Maar er zullen nog heel wat pittige, ik vrees zelfs schrille woorden gewisseld worden, voordat we publiekelijk hebben bepaald wanneer we gedrag opportunistisch vinden worden, of op welke termijn pechvogels zich toch echt aangepast moeten hebben aan het nieuwe normaal. Heftige debatten, die zich allemaal voltrekken onder de koepel van dat prachtige woord solidariteit.

En dan is er nog de vraag welke mate van solidariteit we verschuldigd zijn aan de toekomstige leden van de groep. Het einde van onze wereld is in zicht. Ik bedoel dit niet als doem, ik zeg niet het einde van dé wereld. Maar alle modellen wijzen erop dat mitigatie te laat gaat komen om het land zoals wij dat nu kennen te behouden. We zullen dus het einde van *onze* wereld moeten denken. Hoe doe je dat? Hoe ben je solidair met mensen die je nog niet kent, en die zullen wonen in een land dat je nog niet kent?

Ik denk: door uit liefde voor de mensen van straks de ruimtelijke ordening van ons land, en de bestuurlijke beslissingen daarover, zo open mogelijk te houden. Vaste grote waterwerken zijn eigenlijk een moord op de bewegingsruimte van toekomstige generaties. Wij dumpen dan onze oplossingen in hun wereld.

En dan een meer filosofische verzuchting. Onder de politiek-bestuurlijke arrangementen rond solidariteit waaraan we gewend zijn, ligt vaak een vorm van contractdenken. Onbewust gaan de regelingen vaak uit van mensen die elkaars gelijken zijn, in de zin dat een ander jou kan terugpakken of ter verantwoording kan roepen. Maar de pijl van de tijd gaat maar één kant op. We hebben geen contract met toekomstige generaties. Zij zijn nog geen partij. Kun je dan toch horen hoe zij aanspraak maken op jouw solidariteit? En wat betekent dat? Ook dat zal een vraag zijn die zich niet licht van tafel laat vegen, en waar concrete reacties op zullen moeten komen.

Waar filosofie gaat over een knoop ontwarren, gaan politiek en beleid over een knoop doorhakken – en dat vaak ook nog onder tijdsdruk en met onvolmaakte kennis. Ik heb daar alle respect voor – bewondering zelfs. Ik voorspel u echter dat solidariteit bij al die beslissingen geen fijn woord zal blijken waaronder het lekker schuilen is. De beslissingen die voor de deur staan dwingen juist om precies bloot te leggen wat je met solidariteit bedoelt. Ik zou zeggen: blijf die solidariteit koesteren. Blijf haar voelen. Maar denk haar ook.

Dank u wel.